

اصفهان در استبداد صغیر

(۱۲۲۰-۱۳۲۶ ق/۱۹۱۱-۱۹۰۹ م)

ریشه‌یابی علل همراهی مردم چهارمحال و بختیاری با قیام مردم اصفهان

تألیف

دکتر لقمان دهقان نیری

عضو هیات علمی گروه تاریخ دانشگاه اصفهان

انتشارات افسر

بهار ۱۳۹۶

سرشناسه: دهقان نیری، لقمان	
عنوان و نام پدیدآور: اصفهان در استبداد صغیر (۱۳۲۶-۱۳۲۸ ق / ۱۹۱۱-۱۹۰۹م): ریشه یابی علل همراهی مردم چهارمحال بختیاری با قیام مردم اصفهان / تألیف لقمان دهقان نیری.	
مشخصات نشر: اصفهان انتشارات افسر، ۱۳۹۶.	
مشخصات ظاهری: ۲۱۶ ص.	
شابک: 978-964-8098-09-9	
وضعیت فهرست نویسی: فیا	
یادداشت: کتابنامه.	
موضوع: ایران - تاریخ - انقلاب مشروطه، ۱۳۲۴ - ۱۳۲۷ ق - اصفهان	
موضوع: Iran - History-Constitutional revolution, 1906-1909-Chaharmahal Va Bakhtiari	
موضوع: ایران - تاریخ - انقلاب مشروطه، ۱۳۲۴-۱۳۲۷ ق - چهارمحال بختیاری	
موضوع: Iran-History-Constitutional revolution, 1906-1909-Chaharmahal Va Bakhtiari	
رده بندی کنگره: ۱۳۹۵ ۶الف ۵۹ / ۱۴۳۳ DSR	
رده بندی دیویی: ۹۵۵/۰۷۵	۴۶۳۳۹۶۴ شماره کتاب شناسی ملی:

انتشارات
افسر

اصفهان در استبداد صغیر (۱۳۲۸-۱۳۲۶ ق / ۱۹۱۱-۱۹۰۹م)

ریشه یابی علل همراهی مردم چهارمحال و بختیاری با قیام مردم اصفهان

تألیف: دکتر لقمان دهقان نیری	ناشر: افسر
نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۶	چاپ: دانا
لیتوگرافی: سروش	صفافی: سپاهان
صفحه آرای: علی دوات ساز اصفهانی	شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۰۹۸-۰۹-۹	بها: ۲۰,۰۰۰ تومان
آدرس انتشارات: اصفهان چهارباغ عباسی کوی سپاهان پلاک ۲۱ تلفن: ۰۹۱۳۳۰۲۹۳۳۴	

فروش اینترنتی: تندیس بوک WWW.tandisbook.com

فهرست

صفحه	عنوان
۱	چکیده
۵	مقدمه
۱۷	فصل اول: سرزمین و مردم بختیاری
۳۳	فصل دوم: طری بر روند شکل گیری جنبش مشروطیت
۵۳	فصل سوم: ناکامی مشرعییت و استبداد صغیر
۶۵	فصل چهارم: اصفهان در زمان مشروطه
۸۵	فصل پنجم: استبداد صغیر در اصفهان
۹۹	فصل ششم: قیام اصفهان علیه استبداد صغیر و نقش بختیاری ها
۱۴۱	فصل هفتم: بختیاری ها و محمد علی شاه قاجار
۱۶۱	فصل هشتم: اصفهان در حکومت اقبال الدوله و کاش
۱۸۱	نتیجه
	منابع و مآخذ
۱۸۳	منابع فارسی
۱۸۹	منابع انگلیسی
۱۹۱	نمایه موضوعی

چکیده:

پژوهش حاضر، تحقیقی است درباره ی مقطعی از تاریخ معاصر ایران که در طول تاریخ پرفراز و نشیب خود اتفاقات و حوادث بسیاری را تجربه کرده است. این مقطع که به خاطر ویژگی های خاص آن، به نوعی «تافته ای جدا بافته» است، سده ی سیزدهم و بخشی از سده ی چهاردهم هجری قمری تاریخ ایران است که منطبق است بر سده های نوزدهم و بخشی از سده ی بیستم میلادی تاریخ اروپائیان.

از مهم ترین آن ویژگی ها ورود کشورهای صنعتی شده ی اروپا است به ایران و آشنایی مردم این سرزمین با فرهنگ و تمدن تازه ای که برخاسته از انقلاب صنعتی بود و در ذاتش تحرک، پتانسیل و خصلتی است که برقراری رابطه با دیگر سرزمین ها را ایجاب می کند: خواه و ناخواه.

برخورد اروپائیان با ایران، همانند برخوردشان با هر ملت و فرهنگ و تمدن دیگر، از موضعی برتر و سلطه جویانه بوده است ولو آن که مناسبات سیاسی یا اقتصادی - تجاری و فرهنگی ایجاد شده میان آن ها دوستانه به نظر رسیده باشد.

تاثیر حضور فیزیکی یا نفوذ تجاری و اقتصادی اروپائیان در ایران، به مرور به آنجا رسید که طبقات مختلف شهری و روستایی (اعیان، کشاورزان و دامداران) که کمتر یا دیرتر در معرض هجوم تمدن اروپایی و به تبع آن، فرهنگ غربی قرار می گیرند را نیز تحت تاثیر قرار داد. در اثر تحولات زیاد و تغییرات مختلفی که در بنیان های اقتصادی اروپائیان و دیگر مردمان دنیا پدید می آمد، کشاورزی و دامداری سنتی ایران هم تحت تاثیر قرار گرفت و تابعی شد از نیازهای بازارهای جهانی.

ایلاتی ها که به خاطر تولیدشان (دامداری) تا این زمان با مردم دیگر جوامع برخورد کمتری داشتند و تقریباً خودکفا به حساب می آمدند به خاطر رشد تولید قالی و فرش در اواخر سده ی نوزدهم، با بازارها و بازرگانان محلی و منطقه ای و حتی

اروپایی، مراوده برقرار کردند. با بالا گرفتن میزان صادرات دامی - پوست گوسفند، چرم گاو، پشم شتر، گوشت و فراورده های شیری - به خارج از کشور که توسط بازرگانان و دلالان خریداری شده و در داخل و خارج به مصرف می رسید، بر درآمد خوانین ایلات افزوده گشت و آنان نیز به چرخه ی اقتصاد جهانی پیوستند. بزودی رؤسای عشایر - مانند دیگر اقشاری که منافع در جامعه داشتند - مورد توجه دولت های بیگانه واقع شدند.

در این تاریخ همچون گذشته ها، اخذ مالیات عشر دولت توسط خوانین صورت می گرفت و همراه با افراد ایلات که بالقوه شبه نظامی هستند، به نشانه ی اطاعت، البته پس از کسر نفقه خوانین، مرکز ارسال می گردید.

در سده ی - نهم - سده ی دهم قمری / بیستم میلادی افراد قبایل گوناگون در ارتش قاجاریه خدمت می کردند. برخی از سران عشایر که خود را در قدرت و حکومت شریک می دانستند، این نیروی نظامی بالقوه را برای زدن کاروان ها، آبادی ها و ایستادگی در برابر خواسته های قدرت های محلی و حکام ولایات به کار می گرفتند. «خرید تفنگ توسط ایلات نشان می داد که آنها اقتصاد بازار در تماس هستند. در مجموع باید گفت ایلات و عشایر در عصر قاجار، در چارچوب قدرت دولتی محدود شدند، اما در محدوده ی خود از نوعی خودمختاری برخوردار بودند».

[جان فوران/ص ۴۰۹]

گفتنی است که ایلات متعدد ایران، نتوانستند قاجارها را از قدرت برکنار کنند. یکی از ترفندهای گوناگونی که دولت مردان قاجاری برای آرام نگاهداشتن قبایل مختلف به کار می بردند و جان فوران^۱ آن را مؤثر یافته است که قاجارها رؤسا و خوانین ایلات را به طبقه ی حاکم راه دادند.

در حقیقت، بسیاری از خوانین ایلات، به زمین داران بزرگی تبدیل شدند یا با
بزرگانان معتبر پیوند خوردند، یا حکومت منطقه‌ی خود را یافتند یا با بزرگان شهرها
و روحانیون معتبر دوستی به هم زدند.

www.ketab.ir

تاریخ سیاسی معاصر ایران در قرن نوزدهم و نیمه ی نخست قرن بیستم میلادی شاهد وقوع دگرگونی ها و تحولات مهمی بوده است که توجه پژوهشگران داخلی و خارجی را به خود جلب کرده است. به نظر می رسد یکی از مهمترین این تحولات وقوع نهضت مشروطیت در ایران و تشکیل پارلمان در آن به سال ۱۳۲۴ هـ.ق/ ۱۲۸۵ هـ.ش/ ۱۹۰۶ میلادی باشد. اهمیت این تحول نه فقط در وقوع دگرگونی ها، سیاسی و اجتماعی، بلکه در تکوین گفتمانی جدید در حیات سیاسی ایران می باشد یکی از وقایعی که در مسیر رویدادهای جنبش مشروطیت حائز اهمیت است ناکامی محمد علی شاه در احیای استبداد و حرکت آزادیخواهان از شمال و جنوب به سوی مرکز و علیرضا شاه از سلطنت و سپردن زمام امور به احمد میرزای ولیعهد توأم با احیای آزادی مشروطه است.

از نکات جالب توجه، اما در غیر حال مبهم تاریخ معاصر ایران همراهی و رهبری اردوی اعزامی از اصفهان به سوی پایتخت توسط نیروهای بختیاری به رهبری و هدایت علیقلی خان بختیاری معروف به سردار احمد است. لذا به نظر می رسد هسته ی اصلی و محوری این پژوهش این سؤال باشد که:

"علت همراهی بختیاری ها با مبارزات مردم اصفهان بر علیه استبداد صغیر چه بود؟"

علاوه بر سؤال اصلی، سؤالات فرعی دیگری نیز مدنظر بوده اند:

منطقه ی بختیاری کجاست و ویژگی های آن چیست؟

ساکنان بختیاری چه کسانی هستند و ویژگیهای اصلی زندگی آنان چیست؟

بختیاری ها در طول تاریخ چه رابطه ای با دولت مرکزی ایران داشته اند؟

علل وقوع جنبش مشروطیت در ایران چه بود؟

چرا محمدعلی شاه بر علیه مجلس کودتا کرد؟

بازتاب مشروطیت و استبداد صغیر در اصفهان چه بود؟

چه گروه هایی در اصفهان بر علیه استبداد صغير به مبارزه برخاستند و چه کسانی رهبری آنها را برعهده داشتند؟

از میان گروه های حاضر در صحنه ی سیاسی اصفهان، کدامیک بیشتر با بختیاری ها در ارتباط بودند؟

هدف از انجام این پژوهش پاسخ به سؤالات طرح شده در یک مقدمه و هشت فصل همراه با نتیجه و کتابنامه می باشد. در مقدمه اهمیت موضوع و سؤال اصلی و سؤالات و عی پژوهش بیان گردیده است. در فصل اول پس از معرفی منابع موجود برای پژوهش پیرامون بختیاری ها، منطقه ی جغرافیایی چهارمحال، ویژگی ساکنان آن و سازمان اجتماعی ایلات بختیاری توضیح داده شده است. فصل دوم اختصاص به تبیین علل تکوین جنبش مسروطیت از منظر جامعه شناسی سیاسی و رابطه ی دولت و مردم دارد. در فصل سوم عوامل داخلی و خارجی که به محمد علی شاه کمک کرد تا علیه مجلس کودتا و استبداد را احیاء کند، به تصویر کشیده شده است. واکاوی اوضاع اصفهان در زمان حیات مجلس اول، شکل گیری انجمن مقدس ملی، نقش برادران آقاجفی در تحولات اصفهان، به ویژه برکناری ظل السلطان در فصل چهارم انجام گرفته است. فصل پنجم نگاهی به بازتاب استبداد مغرب در اصفهان و تحولات سیاسی و اجتماعی این شهر در زمان حکمرانی اقبال الدوله ی کاشانی دارد. در فصل ششم قیام مردم اصفهان بر علیه اقبال الدوله، علل پیوستن بختیاری ها به مردم اصفهانی و تأثیر آن بر تحولات آتی ایران مورد بازبینی قرار گرفته است. در این فصل، که در واقع محور اصلی پژوهش نیز به حساب می آید، نگارنده ضمن نقد و بررسی دیدگاه های موجود پیرامون این موضوع، بر این مهم تأکید دارد که پیوستن بختیاری ها، بویژه فرد سردار اسعد، باید از منظر نقش رهبران نو ایلی برای مشارکت در قدرت سیاسی مورد بررسی قرار گیرد ضمن آنکه تأثیر عواملی از قبیل دوستی برخی از رهبران بختیاری با آقانورا... نجفی، نظر مساعد دولت بریتانیا به بختیاری ها برای جبران عقب ماندگی

سیاسی خود در ایران از دولت رقیب یعنی روسیه و کینه‌ی حداقل بخشی از بختیاری‌ها از قاجارها بدلیل قتل حسینقلی خان بختیاری نیز از جمله عواملی بودند که سرداراسعد را در نیل به منظور خود یاری دادند. در فصل هفتم روابط محمد علی شاه با سران بختیاری مورد بررسی قرار می‌گیرد. و نیز در فصل هشتم ضمن معرفی کوتاه اقبال الدوله‌ی کاشی به شرح اوضاع اصفهان و چهارمحال بختیاری و منطقه پرداخته ایم. در پایان پژوهش نیز نتیجه‌گیری و کتابنامه آمده است.

سخنی چند درباره‌ی منابع مورد استفاده در این پژوهش

همان‌طور که اشاره شد رژیم گذشته‌ی ایران علاقه‌ای نسبت به مطرح کردن زندگی ایلات و نساب‌ها و سران آن نسل‌ها از خود نشان نمی‌داد. برخی مطالعات تاریخی صورت گرفته هم بیشتر از آن دسته مطالعاتی است که درباره‌ی خانواده‌های خوانین و رؤسای ایلات به عمل آمده که غالباً بزرگان و رؤسای هستند که از فرهنگ بالاتری نسبت به بقیه خوانین برخوردار بوده‌اند. این قبیل اشخاص که از خود آثاری به جای گذاشته‌اند عموماً به دنبال آن هستند که خاندان‌های خود را توجیه یا خاندانهای رقیب را بدنام کنند.

مشهورترین آنان آثاری است که یا مستقیم تحت عنوان «تاریخ بختیاری» توسط خوانین شناخته شده‌ی بختیاری مانند اوژن بختیاری [اسکندر خان عکاشه] ملقب به ضیغم الدوله‌ی بختیاری تحت عنوان «تاریخ ایل بختیاری» و عبدالعلی خسروی معروف به «قائد بختیاری» با عنوان «تاریخ فرهنگ بختیاری» و یا آثار آن‌ها که به توصیه و تقاضای بزرگان ایل همچون علی قلی خان سرداراسعد توسط خودش و عبدالحسین خان لسان السلطنه سپهر به زیور طبع آراسته شده‌اند. با وجود این لازم به یادآوری است که از میان آثار مکتوب که توسط خوانین بختیاری به جامانده است «تاریخ بختیاری» یا خلاصه‌الاعصار فی تاریخ البختیار که در حقیقت شرح خاطرات و تقریرات علیقلی خان، معروف به سرداراسعد، و تألیف عبدالحسین خان لسان السلطنه

سپهر، مشهور به ملک المورخین، می باشد از تواریخ دیگر بختیاری، (که آنها هم بیشتر شرح زندگانی و اقدامات خود آنان است و طبعاً هم خالی از غرض و یا کتمان برخی از حوادث گذشته مربوط به خودشان نمی تواند باشد). چنین آثاری به خاطر استفاده از بسیاری از تحقیقات و تواریخ دیگران، از ارزش و اعتبار بالایی برخوردار است.

با این وجود در همان رژیم گذشته هم مطالعات سیستماتیک و منسجمی توسط مرکز مطالعات عشایری وابسته به مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران انجام شده که به علت همان محدودیت ها، اکثراً به صورت پلّی کپی و در تعداد محدود چاپ شده است. با وجود این علیرغم کوشش های رژیم در جلوگیری از انتشار مطالعات مرتبط با عشایر و عشایر به زبان فارسی، از طرف جغرافی دانان، مردم شناسان، جامعه شناسان، اقتصاد دانان خارجی و ایرانی در این زمینه مطالعاتی به زبان های انگلیسی، فرانسه و آلمانی انجام گرفته است.^۱

امروز از میان انبوه تحقیقات انجام گرفته توسط محققین ایرانی و خارجی درباره ی زندگی عشایری در ایران اندیشه ترمان با عنوان «بختیاری ها، عشایر کوچ نشین ایرانی در پویه ی تاریخ»^۲ جایگاه خاص دارد. این محقق آلمانی که تحقیقات خود را به شیوه های علمی تدوین نموده به بحث و پیچ رسیده که در جای خود بسیار با اهمیت و ارزشمندند. با مطالعه ی این اثر خواننده با انبوهی از نام هایی آشنا می شود که به زبان خودشان کتاب هایی را درباره ی مطالعات و شناخت زندگی ایلات بختیاری نگاشته اند.

نوع دیگری از مطالعات درباره ی زندگی عشایری آثاری است که از آغاز قرن نوزدهم م. / سیزدهم ق. به بعد، توسط مأموران رسمی و غیر رسمی کشورهای خارجی تألیف یافته است. این افراد که فعالیت آنها اغلب ماهیت جاسوسی و خرابکارانه داشته

۱- منابع و مأخذ عشایر ایران، به کوشش دبیرخانه شورای عالی عشایر ایران، ج اول، مؤسسه تحقیقات و علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، ۱۳۳۶.

۲- دیه ترمان، بختیاری ها، عشایر کوچ نشین ایرانی در پویه تاریخ، ترجمه سید محسن محسنیان، آستان قدس، مشهد، ۱۳۶۷.

است از زمان سلطنت فتحعلی شاه به بعد بطور سیستماتیک اقدام به تألیف آثاری کرده اند که این منابع را می توان تحقیقات استعماری نامید. این آثار از نظر تعداد بسیار و تأثیرات شان غیر قابل انکار است. از آن جمله است، "سفرنامه فریزر"^۳ تألیف جیمز بیلی فریزر و سفرنامه "لایارد"^۴ تألیف سر هنری لایارد، تحت عنوان سفرنامه ی لایارد انگلیسی در ۱۸۴۰م/۱۲۵۶ق و "سفرنامه ویلسون"^۵ تألیف سر آرنولد ویلسون و دیگر آثاری که توسط سیاحان و مأموران آشکار یا خفیه ی خارجی - خاصه انگلیسی - به تدریج در صفحات آینده از آنها نام برده خواهد شد. در اینجا به نکاتی درباره اهداف این آثار می پردازیم. دکتر حسین پاپلی، استاد جغرافیا و پژوهشگری که مقدمه ای را اثر "زان پی یر دیگرار" نوشته معتقد است:

"شناخت ایلان و عشایر جهان به ویژه در خاورمیانه و شمال آفریقا برای کشورهای استعمارگر از اهمیتی حیاتی برخوردار بوده است. شناخت آنها از نظر ساخت قدرت و تشکیلات ایلان و نقش آنها در ادارات و در کشور متنوع بوده که از نظر سیاسی اهمیتی بس شایان داشته است. در منطقه ی وسیعی که بر اثر کشف نفت روز به روز بر اهمیت استراتژی آن افزوده می شده است، قدرت های استعماری نمی توانسته اند در مقابل تشکیلات منسجم و منظم ایلان بی تفاوت باشند. به خصوص که چاه های نفت در زمین های بختیاری ها سر بر آوردند. همین اتفاقی نمی توانست نظر عشایر بختیاری را جلب نکند. آنان با تعجب و شاید هراسی ناشناخته شاهد تغییر و تبدیلی شدند که طی آن مراتع طبیعی خود و اجدادشان را در وضعیت تازه ای

۳- جیمز بیلی فریزر، "سفرنامه فریزر" معروف به سفر زمستانی، ترجمه منوچهر امیری، توس، تهران، ۱۳۶۴.

۴- سر هنری لایارد، "سفرنامه لایارد" ترجمه سهراب امیری، انتشارات وحید، تهران، ۱۳۶۷.

۵- سر آرنولد ویلسون، "سفرنامه ویلسون یا تاریخ سیاسی و اقتصادی جنوب غربی ایران"، ج ۲، انتشارات وحید، بی جا، ۱۳۶۳.

بینند، تأسیسات و سکوها و دکل هایی که در جای مراعی که به سرعت نابود می شد، می روئیدند. متقابلاً شرکت های نفتی که میلیون ها پول و سرمایه و ابزار خود را در جایی می دیدند که در معرض تاخت و تاز و یا حداقل رفت و آمد کسانی قرار داشت که آن مردمان ویژگی های خاص داشتند و مسلح می شدند.^۱

در حقیقت این موارد مربوط می شود به دهه های واپسین سده ی نوزدهم و شروع قرن بیستم. درحالی که می دانیم بسیاری از این آثار پیش از کشف نفت در این منطقه تألیف شده اند، چنانکه لرد کرزن، سیاستمدار معروف انگلیسی در قرن نوزدهم، نیز بر این مهم اذعان دارد که شناخت ایلات و عشایر ایرانی از جمله بختیاری ها از مدتها پیش توسط خارخان، به ریژه انگلیسی ها، آغاز گردیده بود. از نظر نامبرده آثار و تحقیقات خارجیان برای شناخت عشایر ایرانی از چنان اعتباری برخوردار بود که در سال ۱۸۹۰م مدعی شد که منابع اصلی تاریخی درباره ی لرها عبارت از آثاری است که جهانگردان انگلیسی و اروپایی از خود باقی گذاشته اند. به نظر او تا قبل از ۱۸۱۰م/۱۲۲۵ق که سرجان ملکم هیتی را روانه ی آنجا کرد، هیچ انگلیسی و یا حتی اروپایی به سرزمین کوچ نشینان سفر نکرده بود. بعد از او سرانجام راولینسن و چند سال بعد سیوستین لایارد و بعدها بارون دوبود به آنجا سفر کردند. به نظر کرزن گزارشهای این سه تن را می توان منابع اصلی معتبر درباره ی منطقه بختیاری ها دانست. البته بسیاری از اتباع بیگانه که از منطقه بازدید کرده اند از آداب و رسوم و روحیه ی لرها به نیکی یاد کرده اند چنانکه سرهنگ بل در سال ۱۸۸۴م/۱۳۰۲ق، علیرغم غارت اموالش

۶- ژان پی بودیگار، کوچ نشینان بختیاری، ترجمه اصغر کریمی، آستان قدس، مشهد، ۱۳۶۶، ص ۸.

۷- جرج کرزن، ایران و قضیه ایران، ترجمه وحید مازندرانی، ج ۲، علمی و فرهنگی، تهران، ۱۳۶۲، صص ۳۴۰-۳۳۹.

توسط راهزنان، از زندگی با چادر نشینان به نیکی یاد کرده و آداب و رسوم و خصال روحی آنها را تحسین می کند.^۱

علاوه بر گزارشات مأمورین سیاسی و اقتصادی خارجی، از دیگر منابع خارجی حائز اهمیت برای شناخت بختیاری ها کتابهای منتشر شده از سوی وزارت امور خارجه ی بریتانیا تحت عنوان «کتاب آبی» است. این اسناد که فی الواقع گزارشات و مکاتبات میان مأمورین دولت بریتانیا در ایران با لندن و هند می باشد می تواند به عنوان منابع بنام مورد استفاده ی پژوهشگران قرار گیرد، البته مشروط بر اینکه این مهم نیز از سری حقیقین ایرانی مدنظر قرار گیرد که در استفاده از این گزارشات باید وسواس زیادی به خرج داد تا سره از ناسره تشخیص داده شود.

نوع دیگری از تألیفات در شناخت زندگی ایلات و عشایر در ایران، تحقیقاتی است که توسط دانشمندان ایرانی و علمای خارجی تألیف شده اند و دارای اهداف سیاسی نیستند. از میان تحقیقاتی از این دست، به اثر که بیشتر مورد استفاده ی ما قرار گرفت، مطالعاتی است که سه دانشمند فرانسوی، آلمانی و آمریکائی در ایران بر روی زندگانی ایلات و عشایر بختیاری نگاشته اند.

۱- "فنون کوچ نشینان بختیاری" اثر (پی یر دیشار)

۲- "بختیاری ها عشایر کوچ نشین ایرانی در پویه تاریخ" اثر ادیه ترامان

۳- "تاریخ سیاسی و اجتماعی بختیاری" اثر راف گارثویت.

علاوه بر این آثار، تحقیقات زیادی توسط علمای مردم شناس ایران و خارجی انجام گرفته است که در جای خود به آنها خواهیم پرداخت. همین محقق آخری معتقد است که فعلاً هیچ نوع اثر تحقیقی و پژوهشی در مورد کوچ نشینان ایران در دست نیست. نکته ی قابل توجه در ادعای گارثویت آن است که می اندیشد پژوهشگران ایرانی چندان علاقه ای به زندگی کوچ نشینان و کشمکش آنان با جامعه ی شهرنشین

ندارند.^۱ درباره‌ی شناخت زندگی کوچ نشینان منطقه‌ی خاورمیانه از بعد تاریخی باید گفت که اگرچه توجه تاریخ نویسان و جهانگردان از دیرزمانی قبل معطوف به این مقوله است، اما موجب شگفتی است که تاکنون هیچگونه تحقیق و پژوهشی در رابطه با تاریخ یا حتی شرح زندگی آنان انجام نگرفته است.^۲

نخستین تجزیه و تحلیلی که با تاریخ و نظام اداری کوچ نشینان ارتباط داشت در قرن چهاردهم م/هشتم هـ.ق به وسیله‌ی "فیلسوف و تاریخ نویس عرب ابن خلدون به رشته تحلیل کشیده شده است. جالب آنجاست که بدانیم ابن خلدون در تجزیه و تحلیل خود به شرح لطماتی که از طرف جامعه‌ی شهری به کوچ نشینان وارد شده پرداخته است.

گارثویت که نگارنده در حیات اجتماعی و سیاسی کوچ نشینان است، پیدایش افکار غربی در جامعه‌ی خاورمیانه و تمرکز جمعیت در شهرها را از عوامل نابودی و زوال نظام سنتی کوچ نشینان می‌داند. شیوه‌ای که این محقق برای جلوگیری از وضعیتی که دولت‌های خاورمیانه - که البته برخلاف گذشته - در پی دستیابی به آن آماده شده‌اند؛ پیشنهاد می‌کند آن است که این دولت‌ها برای تخته قاپو کردن ایلات نیاز مبرمی به اراضی حاصلخیز، آب و سرمایه دارند. اینان باید کارخانجات صنعتی را به راه بیاندازند تا بتوانند افراد بیشتری از کجاستانی را که یکجانشین خواهند شد جذب نمایند. تازه مشکل جدید آن است که چگونه باید کمبود مواد پروتئینی و گوشتی که تاکنون توسط کوچ نشینان تأمین می‌گردید را حل نمود؟

بحث درباره‌ی چگونگی استفاده از منابع موجود در زمینه‌ی شناخت بختیاری‌ها را با نقلی از گارثویت به پایان می‌بریم: از هنگامی که انگلیسی‌ها اسناد و مدارک خود را منتشر نمودند، محققینی که تنها منابع ایرانی و یا خارجی را در اختیار

۱- راف گارثویت، تاریخ سیاسی - اجتماعی بختیاری، ترجمه سهراب امیری، نشر سهند، تهران، ص ۳۲.

۲- همانجا.

۳- همان، ص ۳۳.

داشتند، دچار سردرگمی شدند. به این معنا کسانی که در پی خلق اثری با شیوه علمی تاریخ نویسی و مردم شناسی درباره ی زندگی بختیاری ها بودند، می بایستی اسناد خود را با منابع وزارت امور خارجه ی بریتانیا [کتاب آبی] مقایسه نموده و در تجزیه و تحلیل یافته هایشان تجدیدنظر کنند. علت انجام این بازیابی را [گارثویت] چنین جواب می دهد: "مطالبی که در رابطه با شکل و محتوای اقتصادی و سیاست و روابط این قوم با سایر ایلات و حکومت مرکزی تهران و حاکم اصفهان و دولت بریتانیا و شرکت نفت انگلیس و ایران از منابع ایرانی نقل شده باشد، به طور کلی با انبوه اسناد به شماری که اخیراً از طریق وزارت خارجه انگلیس منتشر شده و در دسترس محققان قرار گرفته، مغایرت دارد.

علاوه بر آثار فوق، مصاحبه با مردم محلی و شنیدن خاطرات آنها، که از گذشته ای دور در تاریخ نویسی رسوم بوده است، نیز شیوه ی دیگری برای رسیدن به حقایق است. البته به شرط آن که، به خصوص درباره آن دسته از افراد ایل که به نوعی عموزادگان یکدیگرند، مصاحبه شونده روایات خود و قبیله اش را به جای واقعیات تحویل ندهد.

در پایان لازم است از معاونت محترم پژوهشی دانشگاه اصفهان که در چاپ و نشر این اثر مرا همراهی نمودند تشکر و قدردانی نمایم.